

Віктор КОЗЛОВСЬКИЙ,

orcid.org/000-0001-7126-8205

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри германської філології та перекладу

Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *vvkoz@yandex.ua*

ТАКТИКА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ НІМЕЦЬКОГО РЕЧЕННЯ НЕПРЯМОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню німецького речення непрямої мови. Мета статті полягає у представленні алгоритму виявлення лінгвістичних ознак речення непрямої мови, поясненні їх ролі в організації цього виду „чужої“ мови.

Проблемність питання полягає в тому, що німецьке речення непрямої мови виявляє синтаксичні й семантичні особливості (у порівнянні з аналогічним реченням в інших германських мовах). Виявлення цих особливостей потребує лінгвістичних знань інтерпретатора, вміння пояснити побудову непрямого речення, вибір форми присудка у відповідності до її часового і модального значень. Проблема питання методології вивчення німецького речення непрямої мови стає більш складною у зв'язку із задачами лінгвопрагматики, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики.

Інтерпретація німецького речення непрямої мови – це розкриття механізму і особливості його синтаксико-семантичної організації, комунікативно-прагматичної спрямованості, лінгвокультурної інформативності, когнітивної основи. Увага має бути акцентована на формі кон'юнктива. Важливо підкреслити, що кон'юнктив визначає специфіку німецького речення непрямої мови: він виконує формальну і семантичну функції, є головною ознакою будови непрямого речення, слугує засобом вираження часу і оцінного модального значення.

Конкретна ситуація спілкування ілюструє можливість непрямої мови як художнього засобу: вона є одним з видів „чужої“ мови, засобом протиставлення думок персонажів, персонажа і автора твору. Непряме речення з кон'юнктивом / індикативом у межах мовленнєвої взаємодії слід інтерпретувати також в аспекті когнітивної лінгвістики: зазначити ментальну основу організації непрямої мови, високу ступінь її конвенційності. Алгоритм інтерпретації має бути спрямований на визначення форми кон'юнктива як засобу репрезентації думки і як засобу її вираження. Такий підхід має зазначити, що кон'юнктив виступає у ролі важливого елемента ментальної організації структури і семантики речення непрямої мови, прагматики речення, яка зумовлює його правильне вживання у стандартній ситуації спілкування.

Ключові слова: *непряма мова, кон'юнктив, синтаксис, семантика, прагматична функція, когнітивна функція.*

Viktor KOZLOVSKYI,

orcid.org/000-0001-7126-8205

Doctor of Philological Sciences, Professor,

Professor at the Department of Germanic Philology and Translation

Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv

(Kyiv, Ukraine) *vvkoz@yandex.ua*

TACTICS OF INTERPRETATION OF THE GERMAN SENTENCE OF INDIRECT SPEECH

The article is devoted to the study of the German sentence of indirect speech. The purpose of the article is to determine the algorithm for detecting the linguistic features of a sentence of indirect speech, to explain their role in the organization of this type of "foreign" language.

The problem is that the German sentence of the indirect speech has syntactic and semantic features (compared to a similar sentence in other Germanic languages). Identification of these features requires linguistic knowledge of the interpreter, the ability to explain the construction of an indirect sentence, the choice of the form of the predicate in accordance with its temporal and modal meanings. The problem of the methodology of studying the German sentence of indirect speech is complicated by the tasks of linguopragmatics, linguocultural studies, cognitive linguistics.

The interpretation the German sentence of indirect speech is to reveal the mechanism and specifics of its syntactic and semantic organization, pragmatic orientation and cognitive basis. Attention should be focused on the shape of the conjunctiva. It is important to emphasize that the conjunctive determines the specifics of the German sentence of indirect speech: it performs formal and semantic functions, is the main feature of the structure of indirect speech, serves as a means of expressing time and estimated modal value.

The specific situation of communication illustrates the possibilities of indirect language as an artistic means: it is one of the types of "foreign" language, a means of opposing the opinions of the characters, the character and the author of the work. An indirect sentence with a conjunctive / indicative within the framework of speech interaction should also be interpreted in the aspect of cognitive linguistics: to indicate the mental basis of the organization of indirect speech, a high degree of its conventionality. The algorithm of interpretation should be aimed at determining the shape of the conjunctiva as a means of representation of thought and as a means of its expression. This approach should indicate that the conjunctive acts as an important element of the mental organization of the structure and semantics of the sentence of indirect speech, the pragmatics of the sentence, which determines its proper use in a standard communication situation.

Key words: indirect speech, conjunctive, syntax, semantics, pragmatic function, cognitive function.

Постановка проблеми. Indirekte Rede (непряма мова) є засобом оформлення слів, які належать не мовцю, а іншій особі. В німецькій мові вона виявляє особливу синтаксичну організацію (у порівнянні з іншими германськими і слов'янськими мовами), вживається в усіх стилях мови, надає реченню (висловленню) запрограмовану автором стилістичну виразність.

Практика викладання німецької мови показує, що трансформація речення прямої мови в речення непрямої мови часто викликає у студентів труднощі насамперед через синтаксичне оформлення, вибір правильної форми присудка (презентної або претеритальної форми кон'юнктива), часове і модальне значення форм кон'юнктива. Ступінь актуальності й проблемності дослідження німецького речення непрямої мови підвищується у зв'язку із задачами лінгвопрагматики, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики.

Аналіз досліджень. Ознайомлення з працями, які пов'язані з дослідженням непрямої мови в німецькій мові, показує, що лінгвістів цікавлять: синтаксичні правила оформлення такого виду „чужої“ мови (напр.: Гульга, Натанзон, 1966: 114–122; Bausch, 1979; Flämig, 1959); синтактико-семантичні, семантико-прагматичні функції форм кон'юнктива; „модальне“ значення форм кон'юнктива; комунікативно-прагматичні зв'язки між формою кон'юнктива та її оцінним модальним значенням, оцінним ставленням мовця до „чужих“ слів (напр.: Admoni, 1972: 197; Moskalskaja, 1971; Starke, 1985; Helbig / Buscha, 1977: 82 ff.; Röhl, 1962; Leiser, 1994; Adler, 1975: 286–297). Праці другої половини ХХ-го століття, першого і другого десятиліть ХХІ-го століття ілюструють результати дослідження непрямої мови в аспектах лінгвопрагматики, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики. Увага дослідників спрямована на визначення відношень між: елементами мови в реченні, його комунікативно-прагматичним наповненням, когнітивною основою введення непрямого речення, (напр.: Дискурс, 2001: 86; Панчишин, 2001; Шікіда, 2012; Козловський, 2019: 34–38). Різномасштабне дослідження німецького непрямого речення збільшує наші зна-

ння і підтверджує думку, що певні структурно-семантичні моделі речень на основі когнітивної природи утворення, розвитку та закріплення за конкретними сферами вживання – набувають еталонного образного значення, відбивають пізнавальний досвід народу, риси його культури (Wieder, 1992; Redder / Rehbein, 1999: 11; Козловський, 2007: 64–66).

Мета статті полягає в тому, щоб запропонувати алгоритм інтерпретації синтактико-семантичної особливості німецького речення непрямої мови, комунікативно-прагматичної спрямованості, визначення когнітивної функції форм кон'юнктива, прочитання лінгвокультурної інформації. Постановка мети зумовлена наміром проілюструвати, яким чином на основі лінгвістичних знань можна виявити різномасштабні характеристики німецького речення непрямої мови, визначити взаємодію цих характеристик в організації форми, змісту (*Inhalt*) і смислу (*Sinn*) речення.

Виклад основного матеріалу. Першим кроком до комплексної інтерпретації німецького речення непрямої мови можна обрати його синтаксичну і комунікативну побудову: це визначення наявних формальних елементів і організацію акту відтворення „чужих“ слів: звертаємо увагу на введення дієслів, що вказують на передачу „чужих“ слів (як правило, це дієслова говоріння: sagen, berichten, mitteilen, antworten, fragen та ін.), а також на наявність учасників акту відтворення „чужих“: 1) особи, слова якої відтворюються (це – безпосередній автор – Urheber), 2) передавача/посередника/мовця, який відтворює „чужі“ слова (Mitteiler / Berichter / Sprecher) і 3) особи, яка сприймає ці слова (слухач – Hörer). Слід мати на увазі, що Urheber і Mitteiler можуть бути однією особою – це коли людина відтворює свої раніше висловлені слова. Можливо і те, що посередник відтворює те, що мовець тільки планує висловити.

Важливою ознакою є часова форма дієслова говоріння в головному реченні: вона вказує на момент виголошення висловлювання тим, хто виступає в ролі посередника. У наведеному прикладі Präsens визначає теперішнє, а Präteritum – минуле:

Markus sagt/sagte, dass Rudi zum Stadion gehe/
ginge/geht.

Markus fragt/fragte, ob Rudi zum Stadion gehe/
ginge/geht.

Щоб виявити структурно-семантичну особливість речення непрямої мови, його слід порівняти із реченням у формі прямої мови:

Пряма мова: Franz sagt: "Ich bin Manager".

Непряма мова: Franz sagt, dass er Manager sei/
wäre/ist.

Franz sagt, er sei/wäre/ist Manager.

Речення непрямої мови виявляє такі **формальні ознаки**:

1. "Зчеплення" речень (Satzzusammensetzung): авторського речення з дієсловом sagen (Franz sagt: ...) і речення прямої мови (Ich bin Manager). Сполучник dass є засобом такого "зчеплення", унаслідок чого самостійне речення прямої мови набуває форми підрядного: ... , dass er Manager sei

2. "Зсув" особи (Personenverschiebung): оформлення непрямого речення "передбачає" зміну форми підмета – перша особа однини змінюється на третю особу однини: Ich bin ... → er sei/wäre/ist

3. "Зсув" часу (Zeitverschiebung): у простому реченні прямої мови презенс індикатива виражає Gegenwart (теперішнє); у підрядному реченні непрямої мови презенс/претерит кон'юнктива – Gleichzeitigkeit (дії відбуваються одночасно). Отже, абсолютний час Gegenwart трансформується у відносний час Gleichzeitigkeit.

4. "Зсув" способу (Modusverschiebung): у реченні прямої мови вживається форма індикатива, а в підрядному реченні непрямої мови – форма кон'юнктива (bin → sei/wäre).

Важливо зазначити, що формальні ознаки речення непрямої мови мають факультативний характер, тобто можуть себе не виявити. Причина не наявності якої-небудь ознаки (або декількох ознак) може бути пов'язана з технічною процедурою оформлення речення або художніми причинами. Наприклад, ознаки "зчеплення" речень і "зсув" часу будуть не наявні, якщо речення непрямої мови має форму самостійного речення: *Franz erzählte über sich. Er sei Manager. Er wohne in Murr.* У реченні з прямою мовою може бути вжитий також Indikativ. У такому разі не наявним є "зсув" способу: *Franz sagt, dass er Manager ist.* Відсутність одного (двох, трьох) показників опосередкованості не впливатиме "негативно" на модель речення. Достатньо однієї формальної ознаки, яка б указувала на непряме речення.

У методологічному аспекті важливим для інтерпретатора є визначення функції **кон'юнктива** в непрямої мові. Загальноновизнаним

є те, що кон'юнктив як форма способу розглядається головною **формальною** та **семантико-прагматичною** ознакою німецького речення непрямої мови. Як граматична форма кон'юнктив бере участь у будові речення певного структурного типу – речення непрямої мови (indirekter Satz). У комунікативному аспекті кон'юнктив вказує на факт відтворення „чужих“ слів: від безпосереднього автора (Urheber) до особи, яка сприймає і потім відтворює те, що почула/прочитала (Mitteiler/Berichter), і від неї – до особи, що сприймає відтворені „чужі“ слова (Hörer): Urheber → Mitteiler/Berichter → Hörer.

Наступним кроком інтерпретації непрямої мови є обов'язкове визначення **часового** значення форм кон'юнктива. Це пов'язано, по-перше, з тим, що у непрямої мові вживаються презентні та претеритальні форми кон'юнктива; по-друге, у часовому аспекті кожна з форм спрямована на вираження певного часового значення; по-третє: між формами спостерігається часова синонімія. Граматики зазначають відносне значення (relative Bedeutung) кон'юнктива:

1. Präsens / Präteritum Konjunktiv виражають Gleichzeitigkeit (дія у підрядному реченні відбувається одночасно з дією головного – у теперішньому або в минулому): Der Trainer sagt/sagte, dass Rudi ein guter Sportler sei/wäre. – Тренер каже/казав, що Руді є хорошим спортсменом.

2. Perfekt / Plusquamperfekt Konjunktiv виражають Vorzeitigkeit (коли дія у підрядному реченні відбулася раніше дії головного речення: Der Trainer sagt / sagte, dass Rudi ein guter Sportler gewesen sei / gewesen wäre. – Тренер каже/казав, що Руді був хорошим спортсменом.

3. Futur I або Konditional I виражають Nachzeitigkeit (коли дія в підрядному реченні слідує (має / може послідувати) за дією головного речення: Der Trainer sagt/sagte, dass Rudi ein guter Sportler sein werde / sein würde. – Тренер каже/казав, що Руді буде хорошим спортсменом. Отже, слід зазначити синонімію форм: Präsens = Präteritum (для вираження часового значення Gleichzeitigkeit); Perfekt = Plusquamperfekt (Vorzeitigkeit); Futur I = Konditional I (Nachzeitigkeit). Якщо форма кон'юнктива збігається з формою індикатива (перша особа однини і множини та третя особа множини), у реченні непрямої мови замість презенса кон'юнктива можуть вжити претерит кон'юнктива, замість перфекта – плюсквамперфект, а замість футурума I – кондиціонал I. Наприклад: Klaus sagt (sagte), dass seine Kinder gut gelernt hätten. Die Jungen versprechen (versprachen), sie würden gut lernen.

Наступний крок інтерпретації – зазначити **модальне** значення форм кон'юнктива. У реченні непрямої мови форми кон'юнктива можуть виявляти відмінності у вираженні оцінного ставлення мовця (посередника) до змісту того, що він передає. Граматики розглядають форми кон'юнктива I (Präsens, Perfekt, Futur I і II) як можливий засіб вираження нейтральної ("нульової") оцінної позиції посередника / мовця: він (Mitteiler / Sprecher) тільки передає – nur vermittelt і не дає власної оцінки чужим словам (ohne einschätzende Stellungnahme): Alex sagt, dass er keine Zeit gehabt habe / haben werde. Можливо, що посередник за нейтральною оцінкою приховує своє істинне ставлення до змісту передаваного. Форми кон'юнктива II (Präteritum, Plusquamperfekt, Konditional I та II) можуть указувати на негативне ставлення мовця (посередника), наприклад, на його сумнів / недовіру щодо істини чужих слів. Тому зміст фрази Alex sagt, dass er keine Zeit hätte / gehabt hätte може в певній ситуації включати сумнів посередника в істинності чужих слів, що при перекладі слід урахувати: Алекс каже, що він нібито не має / не мав часу. Слід мати на увазі, що форма претеритального кон'юнктива в модальному аспекті може бути синонімічна до форми презентного кон'юнктива (hätte = habe; wäre = sei; würde = werde). У такому разі оцінне ставлення посередника щодо змісту чужих слів визначається іншими елементами мови або ситуативними факторами. Індикатив у реченні непрямої мови здебільшого розглядають як можливий засіб вираження позитивного ставлення мовця (посередника) до змісту чужих слів. У реченні Alex sagt, dass er keine Zeit gehabt hat індикатив може свідчити про те, що дія у підрядному реченні "мала місце" – отже, є реальною. У прагматичному аспекті позитивне оцінне ставлення інтерпретується як акт солідарності мовця з думкою безпосереднього автора висловлювання, як акт його підтримки. Автори граматики підкреслюють, що модальна інтерпретація форм способу в реченнях непрямої мови має проходити з урахуванням мовного та / або ситуативного контексту, чинників територіального, соціального, психологічного характеру. У художній літературі, публіцистиці, в інформаційних повідомленнях, а також у наукових текстах вибір форм кон'юнктива / індикатива як засобів оцінного модального значення може бути зумовлений жанровими особливостями тексту, сюжетним задумом автора.

В інтерпретації німецького речення непрямої мови важливим кроком є виявлення **когнітивної** функції самого акту введення в текст / дис-

курс „чужих“ слів, а також **когнітивної** функції кон'юнктива. Слід підкреслити, що акт введення „чужих“ слів – це конкретні розумові операції з боку мовця (Sprecher, Mitteleiler) і слухача (Hörer): для першого – це оцінка ситуації, вибір і вживання мовної одиниці, для другого – прийом інформації, її оцінка і реакція на почуте (прочитане). Розумові операції здійснюються завдяки наявності у блоці пам'яті учасників мовленнєвої взаємодії структурованих одиниць мови, конвенційної сутності цих одиниць, мовної і комунікативної компетенції учасників взаємодії. У такий спосіб мова (граматичні елементи) „забезпечують“ зв'язки: *форма – значення – вживання*. Іншими словами, лінгвістичні структури у межах ментальної діяльності асоціюються з конкретними поняттями (образами, концептами), при цьому самі асоціації виникають на основі конвенційного значення лінгвістичної одиниці і ситуації взаємодії (контексту), у межах якої (якого) ця одиниця застосовується. Когнітивна основа непрямої мови зумовлена стереотипами оточуючого світу, реакцією на це з боку людини і досить високим ступенем частотності вживання цієї одиниці у спілкуванні.

Форма кон'юнктива у складі непрямого речення бере участь у ментальному процесі організації мовленнєвої взаємодії. Проілюструємо це на інтерпретації прикладу з наукового тексту (Über den Konjunktiv, 1992), в якому автор (Арнім Айрен) пише про роль форми кон'юнктива у реченні непрямої мови. Барон N. не бажає бачити людину, яка прийшла в його дім, не хоче з нею розмовляти. Він викликає слугу і говорить йому про це. Слуга, зі свого боку, має відтворити слова барона. Він звертається до гостя: „*Herr Baron lässt Ihnen sagen, er sei für Sie nicht zu sprechen.*“ (Ayren, 1992: 8)

А. Айрен коментує приклад таким чином: Як би замість *sei* була вжита форма *ist* – ... *er ist nicht zu sprechen* ... , то вона свідчила б, що відношення слуги до гостя таке саме, як й у його хазяїна. Кон'юнктив – у цій ситуації (відтворення чужих слів) виступає засобом „дистанційності“ посередника від слів безпосереднього автора висловлювання (*тільки передаю, без власної оцінки*). Індикатив свідчив би, що слуга не тільки у даний момент неввічливий, а взагалі є невихованою людиною (Ayren, 1992: 8–9). Інтерпретація прикладів такого плану підкреслює **соціально-культурний** аспект кон'юнктива: його форми виступають регулятором людських відносин – наприклад, ставлення мовця до свого співрозмовника.

Власні спостереження над мовою преси, радіо, телебачення дозволять стверджувати, що вжи-

вання кон'юнктиву під час відтворення чужих слів це свідчення професіоналізму – вміння дистанціюватися від чужої думки, негативно до неї віднестися або, навпаки, висловити свою солідарність. Вживання форм кон'юнктива для вираження чужих слів свідчить про рівень культури людини, належності мовця до певного соціального прошарку суспільства. Невипадково кон'юнктив називають „prestige Form”. Вона бере участь у стимуляції активного сприйняття чужого висловлювання.

Висновки. Інтерпретація речення непрямої мови має розкрити механізм синтактико-семантичної побудови такого речення, його лінгвопрагматичну спрямованість, когнітивну основу, лінгвокультурну інформативність.

Алгоритм інтерпретації акцентує увагу на лінгвістичних особливостях німецького речення

непрямої мови: форми кон'юнктива виконують насамперед формальну функцію і семантичну (вираження часу, модального оцінного значення). Конкретна ситуація спілкування ілюструє можливість німецької непрямої мови як художнього засобу: вона є одним з видів „чужої” мови, засобом протиставлення думок персонажів, персонажа і автора твору. У сприятливому контексті непряме речення бажано інтерпретувати також в аспекті когнітивної лінгвістики, підкреслюючи ментальну основу організації непрямої мови, її високу ступінь конвенційності. Кон'юнктив слід розглядати як засіб організації думки і як засіб її вираження. Кон'юнктив є значимим елементом ментальної організації структурно-семантичної і семантико-прагматичної основи речення, яка зумовлює його правильне вживання у стандартних ситуаціях взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гулыга Е. В., Натанзон М. Д. Синтаксис современного немецкого языка (німецькою мовою). М.–Л., 1966. 226 с.
2. Дискурс іноземної комунікації (колективна монографія). Львів: Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. 495 с.
3. Козловський В. В. Основні етапи когнітивно-семантичного аналізу речення-висловлення (на матеріалі сучасної німецької мови). Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. № 774. Вип. 53. Харків, 2007. С. 64–66.
4. Козловський В. В. Інтерпретація речення з кон'юнктивом: структурно-семантичний, прагматичний, когнітивний, лінгвокультурний аспекти. Науковий Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. Випуск 39 том 2. Одеса, 2019. С. 34–38.
5. Панчишин Т. О. Репрезентація ірреального бажання в синтаксичних конструкціях з кон'юнктивом у сучасній німецькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2001. 21 с.
6. Шікіда І. Г. Функціонування номенів Wessi і Ossi у сучасному комунікативному просторі Німеччини : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2012. 270 с.
7. Adler D. Ich würde sagen – oder Herr Konjunktiv. In Gedenkschrift für Jost Trier. Hrsg. H.Beckers und H. Schwarz. Köln – Wien. Böhlau Verlag, 1975. S. 286 – 297.
8. Ayren A. Über den Konjunktiv. Eggingen-Augsburg. Edition Klaus Isele, 1992. 49 S.
9. Admoni W. G. Der deutsche Sprachbau / W.G. Admoni. Prosweceenie. Leningrad, 1972. 312 S.
10. Bausch K.-H. Modalität und Konjunktivgebrauch in der gesprochenen deutschen Standardsprache / Karl-Heinz Bausch. Max Hueber Verlag München, 1979. 272 S.
11. Flämig W. Zum Konjunktiv in der deutschen Sprache der Gegenwart / Walter Flämig. Akademie Verlag Berlin, 1959. 188 S.
12. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für Ausländer. Leipzig, 1977. 390 S.
13. Leiser E. Ein Film über das Wahre: Schindlers Liste. In Zs.: „Deutschland“, 1994. N 2.
14. Moskalskaja O. I. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache / O.I. Moskalskaja. Hochschule. Moskau, 1971. 384 S.
15. Redder A., Rehbein J. Zusammenhänge von Grammatik und mentalen Prozessen. Grammatik und mentale Prozesse. StauFFenburg Verlag. 1999. S.11.
16. Röhl E. Der Konjunktiv im heutigen Sprachgebrauch / Emanuel Röhl. In: Zs „Muttersprache“. 72. Jg., H. 10, Oktober 1962. S. 289.
17. Starke G. Zum Modusgebrauch bei der Redewiedergabe in der Presse. – In: Sprachpflege. – N 11 (1985). S. 163–165.
18. Weider E. Konjunktiv und indirekte Rede. Hrsg. Von Ulrich Müller u.a. Verlag Göppingen, 1992. 370 S.

REFERENCES

1. Gulyga E.V., Natanzon M.D. Sintaksis sovremennogo nemeckogoazyka [Syntax of the modern German language]. Moscow, Leningrad, 1966. 226 p. [in German].
2. Dyskurs inozemnoi komunikatsii (kolektyvna monohrafiia) [Discourse of foreign communication (collective monograph)]. Lviv, Lviv Ivan Franko National University Publishing House, 2001. 495 p. [in Ukrainian].
3. Kozlows'kyj V.V. Osnovni etapy kohnityvno-semantychnoho analizu rechennia-vyslovlennia (na materyale sovremenoho nemetskoho iazyka). Visnyk KhNU imeni V.N. Karazyna. № 774. Vyp. 53. Kharkiv, 2007. pp. 64–66 [in Ukrainian].
4. Kozlows'kyj V.V. Interpretatsiia rechennia z kon'iunktyvom: strukturno-semantychnyj, prahmatychnyj, kohnityvnyj, lnhvokul'turnyj aspekty [Interpretation of a sentence with a conjunctive: structural-semantic, pragmatic, cognitive, linguistic

and cultural aspects]. Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Philology, 2019. Nr 39. Vol. 2. pp. 34–38 [in Ukrainian].

5. Panchyshyn T.O. Rerezentatsiia irreal'noho bazhannia v syntaksychnykh konstrukttsiakh z kon'iunktyvom u suchasnykh nimets'kij movi: avtoreferat dysertatsii [Representation of unreal desire in syntactic constructions with a conjunctive in modern German: thesis for candidate degree]. Kyiv, 2001. 21 p. [in Ukrainian].

6. Shikida I.H. Funktsionuvannia nomeniv Wessi i Ossi u suchasnomu komunikatyvnomu prostori Nimechchyny : dysertatsiia [Functioning of Wessi and Ossi nomenclature in the modern communicative space of Germany: dissertation]. Kyiv, 2012. 270 p. [in Ukrainian].

7. Adler D. Ich würde sagen – oder Herr Konjunktiv. In Gedenkschrift für Jost Trier. Hrsg. H. Beckers und H. Schwarz [I would say - or Mr. Subjunctive. In memorial for Jost Trier. Eds. H. Beckers and H. Schwarz.]. Köln, Wien, Böhlau Verlag, 1975. pp. 286–297. [in German].

8. Ayren A. Über den Konjunktiv. Edition Klaus Isele [About the subjunctive. Edition Klaus Isele]. Eggingen-Augsburg, 1992. 49 p. [in German].

9. Admoni W.G. Der deutsche Sprachbau [The German language structure]. Leningrad, Prosveshhenie, 1972. 312 p. [in German].

10. Bausch K.-H. Modalität und Konjunktivgebrauch in der gesprochenen deutschen Standardsprache [Modality and subjunctive practice in the spoken standard German language]. Munich, Max Hueber Verlag, 1979. 272 p. [in German].

11. Flämig W. Zum Konjunktiv in der deutschen Sprache der Gegenwart Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für Ausländer. [On the subjunctive in the German language of the present German grammar. A manual for foreigners]. Leipzig, Academy Verlag, 1984. 217 p. [in German].

12. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für Ausländer [German grammar. A manual for foreigners]. Leipzig, 1977. 390 p. [in German].

13. Leiser E. Ein Film über das Wahre: Schindlers Liste. In Zs. “Deutschland” [A film about the real: Schindler's List. In “Germany”], 1994. Nr 2. [in German].

14. Moskalskaja O.I. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache [Grammar of contemporary German]. Moscow, Vysshaja shkola, 1971. 384 p. [in German].

15. Redder A., Rehbein J. Zusammenhänge von Grammatik und mentalen Prozessen. Grammatik und mentale Prozesse [Relationships between grammar and mental processes. Grammar and mental processes]. StauFFenburg Verlag, 1999. P. 11. [in German].

16. Röhl E. Der Konjunktiv im heutigen Sprachgebrauch. In Zs. “Muttersprache” [The subjunctive in current practice. In “Mother language”]. 1962. P. 289. [in German].

17. Starke G. Zum Modusgebrauch bei der Redewiedergabe in der Presse. In “Sprachpflege” [For mode practice when reproducing speech in the press. In “Language maintenance”]. 1985. Nr 11. pp. 163–165. [in German].

18. Weider E. Konjunktiv und indirekte Rede. Hrsg. Von Ulrich Müller u.a. [Subjunctive and Indirect Speech. Edited by Ulrich Müller and others]. Göppingen Verlag, 1992. 370 p. [in German].